

NOTES ON DIACHRONICS AND SYNCRONICS ALBANIAN TOPONYMS IN PELAGONIJA SHËNIME DIAKRONIKE DHE SINKRONIKE TË TOPONIMEVE SHQIPTARE NË RAJONIN E PELAGONISË

MUSTAFA IBRAHIMI

Universiteti i Europës Juglindore, Tetovë, Maqedoni

Email: m.ibrahimi@seeu.edu.mk

AKTET IV, 4: 694 - 702, 2011

PERMBLEDHJE

Në pjesën e parë të punimit shqyrtohen toponimet dhe antroponimet e rajonit të Pelagonisë, duke vështruar toponimet historike me burime turke, bullgare, serbe dhe shqiptare. Trajtohen toponime që lidhen me termin "arbanas", antroponime dhe ojkonime të këtij rajoni, kryesisht nga autorë të huaj. Në pjesën e dytë, kryehen analiza të thella të toponomisë së mbledhur në vendbanimet shqiptare të rrethit të Prilepit, Krushevës dhe Velesit, kryesisht në fshatrat: Zhitoshë, Cërnilishtë, Desovë, Gostirazhni, Peshtalevë, Llazhan dhe Debreshtë, Borinë, Nerovë, Alldançe, Jakrenovë, Sazhdevë, Presill Bellushinë, Jabollçishtë dhe Sogle. Numri më i madh i njëjësive toponomastike është nga gjuha shqipe me 1308 shembuj ose me 63,6 %, shtresa sllave përfaqësohet me 382 shembuj ose 18,5 %, me prejardhje turke kemi 297 shembuj ose 14,4 %, ajo greke paraqitet me 25 shembuj ose 1,2 %, arumune me 8 shembuj ose 0,4 %, latine 12 shembuj ose 0,6% dhe 23 shembuj kemi nga gjuhët ndërkombëtare ose 1.1 % .

Fjalët çelës: mikrotoponime, diakroni, sinkroni, Pelagonia

SUMMARY

In the first part of the paper reviewed and toponyms Pelagonisë antroponimet the region, looking at historical toponyms Turkish sources, Bulgarian, Serbian and Albanian. Treated toponyms associated with the term "arbanas" antroponime and ojkonime of this region, mainly by foreign authors. In the second, deeper analysis kryehen toponomisë collected in the Albanian settlements in the district of Prilep, and Veles Krusevo, mainly in villages Zitose, Cërnilishtë, Desovë, Gostirazhni, Peshtalevë, Llazhan and Debreshtë, trumpet, Nerovë, belahan, Jakrenovë , Sazhdevë, Presill Bellushinë, Jabollçishtë and Sogle. The largest number of units is from Albanian toponomastike with 1308 samples or 63.6%, Slavic layer is represented by 382 samples or 18.5%, with examples from Turkey have 297 or 14.4%, it appears the 25 Greek examples or 1.2%, with 8 examples Aromanian or 0.4%, Latin 12 samples or 0.6%, and 23 examples have international languages or 1.1%.

Keywords: microtoponimes, diachrony, synchrony, Pelagonia

HYRJE

Dokumentet e hershme qofshin ato sllave apo turke kanë nxjerr në dritë njohuri dhe dëshmi të një rëndësie të veçantë për prezencën e shqiptarëve autokton në trevën e Maqedonisë. Për ta përcaktuar etnosin shqiptar në mesjetë, sidomos shtrirjen e saj territoriale, në mungesë dokumentesh ka qenë e vështirë. Megjithatë disa trajta që paraqiten në funksion toponimi, antroponimi dhe patronimi edhe në mungesë të

dokumenteve të shkruara më të hershme, e bëjnë më të bindur prezencën e shqiptarëve në këto treva ku kanë jetuar apo ende jetojnë këtu në Maqedoni. Këto trajta para së gjithash shërbejnë për t'i bindur në mënyrë shkencore disa studiues sllav nga pohimet e tyre se gjoja shqiptarët në këto treva paskan ardhur mbas shek.XVIII. Pra këto trajta dëshmojnë për shumë emërtime nga zanafilla antiko-ilire shqiptare edhe në Maqedoninë e sotme.

Si më karakteristike nga këto trajta që përcaktojnë etnosin shqiptarë janë trajtat: Arbanas. Arbanash dhe Arnaut, të cilët gjatë mesjetës shfaqen në të gjitha viset ku jetojnë shqiptarët, dhe siç do të shohim më poshtë, përveç tyre në rajonin e Pelagonisë të pranishme janë edhe trajta tjera me burim nga gjuha shqipe.

1. Toponomastika diakronike (historike) në rrafshin e Pelagonisë

Vështruar historikisht, pra në rrafshin e toponomastikës historike të këtij vendi, elementi shqiptar shtrihej edhe në vetë emërtimin e rajonit "Pelagoni" si dhe në shumë fshatra tjera të këtij rajoni, sot të banuara me popullsi maqedonase. Megjithatë, sot në këto emra kanë mbetur vetëm gjurmë historike toponomastike dhe patronimike si fosile të procesit të asimilimit të këtij etnikumi në elementin sllavomaqedonas.

Fjalën "Pelagon" për herë të parë e krijuan pellazgët, që sipas tyre **Pelagon** donte të thoshte: **i lindur jam prej dheut**. Pellazgët ishin plotësisht të vetëdijshëm për kuptimin e secilës fjalë me vete, nga të cilat përbëhej fjala **Pelagon**. D.m.th ata e dinin se "**pel**" do të thoshte "i lindur" se tingulli **a** do të thoshte **jam**, dhe se tingulli **g** (i cili tregon plotësinë e vepronjësit) do të thotë: **prej dheut**, por njeri **ditëgjatë** d.m.th i **vjetër**. Por, meqenëse njeri ditëgjatë dhe i vjetër (si në kohët e lashta edhe tani) konsiderohet **plaku**, fjala **pelagon** mori kuptimin e fjalës **plak**. Dhe puna që plaku quhej nga pellazgët "**pelagon**", ka rëndësi shumë të madhe, sepse në këtë mënyrë vërtetohet drejtpërsëdrejti se **pellasgët**, duke e quajtur plakun **Pelagon**, janë stërgjyshërit e shqiptarëve, të cilët e quajnë **plak** (Konda 1964:346).

Prania e termit **Arbanas** në rrethin e Prilepit dëshkohet që nga viti **1336** kur mbas fitores së serbëve ndaj grekëve, Stefan Dushani e pushton Prilepin dhe pasi si qendër të zhupanisë së tij e zgjedh manastirin Treskavec, lëshon tri dekrete nga të cilët është ruajtur ai i vitit 1336 (Vasilević 1902:97). Këtë vepër me 1865 e zbuloi edhe nga sllavishtja e vjetër e përktheu St.Novaković (Novaković 258-361). Këtë dekret në mënyrë origjinale në veprën e tij e boton edhe në

Eniqeveri (Eniqerev 1906:333). Në këtë dekret thuhet: "**Sheshi i shkretë i Drenovcit, nga ai gjysma dhe gjysma nga fushat dhe malet edhe nga Arbanasi**", d.m.th. manastirit të Treskavecit i dhurohet pasuri të patundshme edhe nga fushat dhe malet e fshatit **Arbanas**", fshat që sot nuk ekziston në topografinë e shtetit.

Edhe në shumë dokumente tjera turke dhe sllave dëshmohen për prezencën e elementit shqiptar, i cili në vazhdimësi jeton që nga mesjeta e deri sot në trevat e tyre autoktone. Kjo mund të dëshkohet edhe me termat tjera onomastike, që do t'i përmendim me anë të topikëve: **Arbanas**, **Arbanash** dhe **Arnaut** të cilët i ndeshim në disa lokalitete dhe vendbanime të trevës së Prilepit, si: **Arbanasi** - kullosë kodrinore në Prilep (TD 1971): **Arbanasi** - kullosë në vend kodrinor në fshatin Dupjaçan (Ivanova 1982:125); **Arbanasi** - lokalitet afër fshatit Nebregovë të Prilepit, këtu gjendet "Latinska Crkva" të cilën Blazhe Koneski e lidh me elementin etnik shqiptar, ndërsa "latin" i quan shqiptarët katolik (Koneski 1991:30); **Arnaut Xhamia** - xhami në Prilep dhe **Arnaut Mahalla** - mëhallë në Prilep (Traiqev 1925: 8-11), sot nuk ekziston, **Arnaudska Maalla** - f. Golemi Konjari, **Arnaudska Zemja** në anë të Prilepit (Milladinovci 1962: 242).

1.1. Gjurmë shqiptare në mikrotoponimet të mbledhur nga autorë joshqiptarë

GURGUROT – vend në Prilep (PP-1978:444) ; **GURGUSICA, GURGUSOVAC** - kroj në rrethin e Prilepit (Pavlović 1965: 73); **KISHOICA** – arrë dhe livadh në vend të lagur në Prilep (Ivanova 1982: 78); Lagjet **Buliman** (burrë i madh) dhe **Muzak** në Prilep (TD VI: 42); Lagjet **Katunar, Truallishte e Barbaros** në fshatin Debresht; Lagja **Gjon** në fshatin Dupjaçan të Poshtëm (TD VI: 136) formuar nga i pari i kësaj bashkësie familjare dhe nga emri personal shqiptar **Gjon**; **SHTENAR** – lagje në Prilep, ku del të përdoret edhe **Mile Shtenar**, po në këtë lagje (TD 99), rrjedh nga emër personal shqiptar **Shtenar**, ky një shkurtim i brendshëm nga **Kërshten**. (Koneski 1991: 86); **Buzaana** – emër vendi (Kepeski 1993: 27); **BOZOPAN** – fshat në Prilep. Me këtë afrohen Bozovce. Rjedh nga emri vetjak shqiptar **Bozo** e **BEZO**. Një varisacion i tij dhe **Bozdogan** e **Bozge** (Murati 1993) ;

ORUSHICA – Në vendin prapa Varoshit dhe Gradsko Poles, që shtrihet në drejtim të Manastirit, P. Skoku ka shënuar lokalitetin **Orushica** (Skok 1933: 196). P. Skok nuk jep shpjegim etimologjik, mirëpo M. Pavloviq e nxjerr nga shqipja “**arushë**”, në kuptimin semantik “**vend ku ka arusha**” (Pavloviq 1966: 77) (krh. me hidronimin **Mexhexha, Medvexha**). Këtu kemi kalimin **a>o**, (krh. me **Olbanesh** nga **Albanesh** (Koneski 1991: 18); Karposh nga Karpa(sh) (Çabej : 268-269) ; **PELITAKOIQ** – Toponimin Pelitakoïq, Skoku e nxjerr si të paqartë (Skok 1933: 197), megjithatë Pelitakoïq është një formë e përgjithshme që i përgjigjet shqipes **plit + i kuq**; **RUKLEC** – Emërtimin e njërës nga çezmat e qytetit të Markut, pra Prilepit, me emrin **Ruklec**, (Skoku 1933: 198), e lidh nga ndonjë llogar. Ndërsa M.Pavloviq e nxjerr nga shqipja “**rrugë**” me kuptimin semantik (**çezme në rrugë**) (Pavloviq 1966: 78), krh. këtu **Rugova, Rugovska Klisura**, që si bazë e kanë fjalën shqipe “**rrugë**”; **ZHURKA** – Edhe kjo çezme në qytetin e Prilepit **Zhurka**, (Skok 1933: 198), ka temë semantike si shqipja **zhur = rërë**, me kuptimin krua nga rëra, çezme në rërë (M. Pavloviq 1966: 75), krh. këtu edhe ojkonimin **Zhur** në Kosovë; **GURGUZICA** – Edhe kjo çezme në qytetin e Prilepit (Skok 1933:198) ka për bazë fjalën shqipe. Etimologjia e kësaj fjale lidhet me shqipen “**gur** dhe **gus** nga arumanishtja **ghios**. Krh. **Gurgurot** – vend në Prilep (PP I: 1978: 444), **Gurishta** - arë në fshatin Cërnilishtë të Prilepit; **SHUTI VRF** – Është term orografik që gjendet në Prilepec (Skok 1933: 201), ku mbiemri **shut**, ka kuptimin “*pa dru, majë e pastër*”. Në të folmen e fshatit Cërnilishtë, kemi “**krye shut**”, “**shut kurumut**”, për njerëz që s’kanë flokë. Nga kjo jemi të mendimit se **Shuti vrf** nuk ka kuptimin “*kusast vrf*” (majë e shkurtër), siç e shpjegon Skoku (Skok 1933: 201), por “*majë pa dru*”; **BOJÇECA** – Këtë emër Skok e konsideron si të paqartë (Skok 1933:201). Ky toponim rrjedh nga një emër personal shqiptar **Boja**, mjaft i shpeshtë në mesjetë, dhe sufiksi sllav **-ca**, karakteristikë për emërtimin e gruas së Bojës, krh. Mitrejca, Muslica; **PISOKALL** – Këtë vend që gjendet në fshatin Krusheveca (P.Skok 1933: 202) e konsideron si emër vendbanimi. Meqë në afërsi

gjenden Malet e turqve (Turska Planina) e kupton si shenjë se këtu ka pasur turq. Emrin **Pisokall**, P.Skok e konsideron si kompozitë nga mbiemri “**Pisov**” që s’ja di kuptimin dhe fjalës **kall = “baltë”**. S’ka dyshim se mbiemri “**pisov**” lidhet me mbiemrin shqip **pis, i pistë** (jo i pastër) në kuptimin i përlyer me baltë, ose vend i pistë me baltë. Po në këtë fshat gjenden edhe vendet **Pisokallska Reka** si dhe **Kaza pisokallski**.

XHAVETO – Në sinorin Boneçka të fshatit **Krusheveca**, Skoku ka shënuar edhe kodrën Xhaveto (Skok 1933: 203), që me të drejtë e konsideron si identike me fjalën shqipe **qafë**; **RAPESH** – Ky emër në fillim përmendet si fshat cincar **Gopesh** ((Skok 1933:203). Sipas Skokut ky emër është i paqartë. M. Pavloviq, për nga struktura pranon se ky toponim nuk i takon tipit sllav. Sipas tij në fillim të fjalës sheh metatezën (**or-ro**) dhe prapashtesën **-es**, ku si bazë merr formën **arp**, që e nxjerr nga fjala arumune **arpa- aripa** (Mihaileanu, Dictionar Macedoroman) që tregon pozitën sipas truallit, që mund të përkthehet si vend i rrëpirtë (Pavloviq 1966:77). Por, ky toponim ka të ngjarë të lidhet edhe me fjalën shqipe **rap, rrap = “dru i fortë dhe shekullor”** (Doçi 1983: 66) dhe prapashtesa **-esh**. Krh. edhe **Rapsha** (katund i Mbishkodrës), **Repishta** (mal në Dollc të Llapushës). Vlen të përmendet se sipas H. Krahes dhe A. Mayerit **Raparie e Rapista** janë fjalë shumë të moçme ilire (Krahe 1925: 124); **DUSHKOEC** – Këtë toponim, P. Skoku (op. cit. 204) e gjen në fshatin Makovë, duke e nxjerrë nga emri personal Dushko, emër që nuk ekziston në gjuhën maqedonase. Këtë toponim , me të drejtë e shqyrton M. Pavloviq (op. cit. 74), ku thotë: “ Dushkoec (Dushkovac f. 207) është emërtim paralel e nxjerrur nga baza iliro-shqiptare **dushkë**, që Eqrem Çabej, e nxjerr nga fjala **dru** (Çabej 148-149). Khs. **Dushnik** (afër Nishit), po ashtu **Dushnik** (katund në Berat) ; **QKORIE** – Për toponimin Qkorie, P. Skoku thotë: kështu thirret për shkak se në terren ka dru të njomtë, të cilët quhen **qkor** (Skok 1933: 204), me këtë lidhet edhe Jokli duke e lidhur me fjalën shqipe **shkurë = “pyll i vogël, kaçubë”**(Jokli 230). **MARTINEC** - Livadh në fshatin Makovë (Skok 1933: 204), i dalë nga emri personal Martin, mjaft

i shpeshtë te shqiptarët; **DRAGOR, DRAGILICA** – P. Skoku për lumin që kalon nëpër Manastir (Skok 1933: 14-215) thotë se mban emër sllav **Dragor**, kurse toponimin Dragilica e ka të paqartë (Skok 1933: 204). M. Pavloviq, nuk pajtohet me mendimin e P. Skokut dhe me të drejtë, emrin e lumit Dragor e nxjerr nga shqipja “**dragua**” figurë nga mitologjia shqiptare, duke bërë krahasim nga koha primitive, si në mitologjinë greke, kur populli, burimet dhe ujërat rrejdhëse i ka personifikuar. Krh. Mbrojtësi i burimit të Arijevit afër tebës ka qenë biri i Arijevit, **dragoi** (Glasnik III: 629), kurse Bor. Drobnjakoviç përmend burimin **Zmajevac** “**dragua**” në Shumadi; **PUPULEGI** – Ky emër nga ana e P. Skokut (Skok 1933: 205) konsiderohet si i çuditshëm, dhe mendon se ndoshta është në lidhje me shqipen **pupulë**, që do të thotë “kodër, shpinë”, krh. G. Majeri, Alb. etym. W. 358; **GJUROV GLAS** – Shumë karakteristik është toponimi Gjurov Glas-kodër në Rapesht, për të cilën P. Skoku emrin glas (për shkak se ky emër vjen nga fjala themelore toponomastike), e nxjerr si eufemizëm nga fjala sllave **gaz** për “prapanicë, bythë”. Por ai pranon, se as informatori nuk di ta shpjegojë fjalën “**glas**”, duke shpjeguar se ashtu kanë folur françezët dhe tash edhe populli ashtu flet (Skok 1933: 206). Nga këto të dhëna M. Pavloviq na thotë se “ky emërtim ka lindur gjatë Luftës së Parë Botërore, pikërisht në vijën frontale të Selanikut, ku ishin të vendosura mburojat e aleatëve, pra në vendin ku qëndronin trupat françeze. Sipas kësaj M. Pavloviq mendon se “**Gjurov Glas**” do të thotë “Gjurin Shanac”= Ilogoret e Gjurit. Kështu e kanë quajtur luftëtarët françez frontin e afërt, prej nga ka ngelur edhe te populli (Pavloviq 1966: 74-75); **GOR** – Në sinorin **Brnika**, P. Skoku (Skok 1933: 207) përmend edhe kodrën **Gor**, që sipas tij flitet dhe shkruhet si është në hartë. Por këtë mendim e kundërshton M. Pavloviqi duke e konsideruar si jo të saktë (Pavloviq 1966: 73). Po ashtu P. Skoku thekson se françezët gjatë Luftës së Parë Botërore, këtë kodër e kanë quajtur “**Col de gor**”. Kjo formë në mënyrë fonetike i përgjigjen shqipes **gurë** (G. Majer, EW, 135.)

1.2. Gjurmë shqiptare në emërtimet e fshatrave (ojkonimeve)

BORINË (B-r-i-n-a TD 66) – fshat në perëndim të Prilepit. Në Deferin turk të regjistrimit e ndeshim me formën Brina, krh. këtu dhe Brinanc në Petriç. Kjo fjalë rrjedh nga emri vetjak shqiptar **Biran**, ky nga apelativi **bir**, **~i**, i terminologjisë familjare, që si i këtillë ka kaluar të përdoret edhe te maqedonasit (Murati 1990: 117); **BOZOPAN** – fshat në Prilep. Me këtë afrohen Bozovcë (Bozovca TD 106) – fshat i rrethit të Tetovës, Bozovci (Gorë, S. Gashi SHSHTG 131), nga emri vetjak shqiptar Bozo, Bezo. Një variacion i tij dhe Bozdogan e Bozge, sh. Martini, b. Bozdoganit (Veles), Bozge b. Vlasit (Gostivar, S. Gashi SHSHETG 131); **BRILLOVË**- edhe në këtë fshat, që gjendet poashtu afër fshatit të zhdukur Arbanas gjejmë të regjistruar trajta me emra shqiptare, siç janë: **Mino, i biri i Boldusit** (TD 71) nga shqipja **Bale-bale**, pullë e bardhë që ka qenë disa kafshë ose njerëz në kokë ose në trup (Murati 1990: 97). **Biran**, i biri i Radosllavit (TD 71). Etimologjinë e këtij emri mund ta nxjerrim nga mbiemri i **bardhë + prapa. –ovë (Bardhovo > Barllovo)** dhe metateza **ar>ra** : **Barllovo>Braillovo**. Krh. fshatin **Barlovo** në Toplicë, komuna e Kurshumlisë; **DESOVË**- në pikëpamje strukturale ojkonimi **Desovë** paraqet një sintagmë atributive të krijuar nga rrënja e emrit të fisit ilir të **Desareteve** (Ibrahimi 2003:). Në bazën e këtij emri qëndron antroponimi iliro-shqiptar **Das** (dash) – **Des** (desh) (Doçi 1994: 52), i cili dikur ishte në përdorim të shpeshtë ndër ilirët dardane dhe ilirët e tjera. Në funksion patronimi gjejmë disa trajta shqipe siç janë: **Prodan, b. Mozakut; Dobre Mozak** (TD 109)- Trajte e emrit personal **Muzak-u**. (Murati 1990: 106). Këta fakte i vëretin edhe e dhëna se në këtë fshat edhe sot jetojnë shqiptarë; **DEBRESHTË** (TD 544) fshat në veriperëndim të Prilepit. Rrjedh nga një emër personal Debres, të cilin në mesjetë e mbanin edhe shqiptarët, shih Prodan, b. Debreskos (Krushnicë – Poreçe TD 255); **DRENOVCE** - Mendojmë se edhe ky ojkonim të ketë dalë nga shqipja, gjegjësisht nga një fjalë trako-shqipe **dre-dreri** (dreni) + shkronja epentetike **-n-** + sufiksi **-ovo-** dhe prapashtesa për zvoglim **-ce**. Këtë fjalë e gjejmë edhe te një emër lagjeje në Terstenik të Ferizajit si Drejkovci.

Antroponimi Dreni mund të kërkohet edhe me emrin e krahinës së Drenicës. Poashtu me fjalën dre mund të afrohen edhe mikrotoponimet: Mali Dren në mes të fshatrave Llapceve e Koznik (Llapushe), Drethi (Istog); Ara Drethit (Runik-Drenicë); Guri i Drenit (Devetak-Ferizaj); Kodra Drenit (Reçak - Ferizaj) (Doçi 1990: 65). Megjithatë kjo çështje ngel e hapur nga fakti se disa trajta me të drejtë shpjegohen nëpërmjet një fjale sllave **dren thane - dru mali** (V. Pjanka 1970: 52-53); **DUBJAÇAN**- në këtë fshat që nga mesjeta janë dëshmuar një varg emrash: vendesh, personash dhe familjesh që përmbajnë elemente nga areali shqiptare. Në këtë fshat është regjistruar një kullosë kodrinore me emrin **Arbanas** (Ivanova 1982: 25). Gjithashtu në defterët turke (TD IV), gjejmë të shënuar lagjen **Gjon** (TD VI 136), formuar nga i pari i kësaj bashkësie familjare e nga emri personal shqiptar **Gjon-i** (Murati 1993: 14). Në këtë fshat kemi të regjistruar edhe disa trajta në funksion patronimi: **Martin, i biri i Stales** (TD 90), nga emri personal shqiptar **Martin**; **Cerp, i biri i Janes** (TD 90), nga apelativi i shqipes **Cerpe** (kungullishte) (Murati 1993: 99); **Mato, i biri i Prodanit** (TD 90), nga emri **Mato, Mate, Matrengë**- emër i shpeshtë në truallin gjuhësor shqiptar (Murati 1993: 105); **GRUNISHTA** – Fshat në rrethin e Manastirit. Petar Skoku e nxjerr nga fjala shqipe **grun** + suf. **-ishte** (Skok 1933: 145). V. Mihajloviq e nxjerr nga **“grunec”** – lloj peshku në liqenin e Ohrid. Krh. këtu edhe emrin Grunevski (Shkup TI 91), nga baza antroponimike e shqipes ***grun (grurë)**, krh. këtu edhe Grunjë-a, Grunja b.Kodinit (Shuteriqi LSHPB 318); **NEROVË** – Fshat në rrethin e Krushevës. Ka prejardhje nga emri personal **NERO**, i dëshmuar edhe në rrethinën e Strugës nga vëllezërit Milladinovci, rrethinën e Shkupit (**Nerez**), në atë të Tetovës (**Nerashti**). Të gjitha këta emërtime shpjegohen nga një bazë të shqipes **“njeri”** (Ilievski 1988: 540); **NOSH PAL** (TD 546) – fshat në vilajetin e Prilepit, sot të Manastirit. Emri është me strukturë kompozitore nga hipokoristikat e emrave vetjak popullor **Nosh** (nga Andon) dhe **Pal** (Paul); **OBËRSHAN** (TD 73) – fshat në jugperëndim të Prilepit, afër Bella Cërkvës. Në këtë toponim përmbahet fitoleksema

e shqipes **“bërshen”** lloj druri halor i ngjashëm me dëllinjën”, në thelb një vend i pasur me këtë lloj druri të bërshenit; **ROPOTOVË** (TD VI 100) – fshat në veriperëndim të Prilepit. Rrjedh nga emri personal mesjetar shqiptar **Ropo** +suf. **-ovë**. Emri **Ropo** është i ngjashëm me ato **Rapo, Rrap, Rrapaj** që i ndeshim brenda antroponomastikës shqiptare; **STROVIJA** – Fshat në veri të Prilepit, emrin e ka marrë nga fjala sllave **streльсь (strellëcë)** nga strela (shigjeta) (Urošević 1975: 136).. Fjala e sotshme Strovija është formuar nga ndikimi i drejtpërdrejt i gjuhës shqipe, ku **e**-ja e patheksuar ka kaluar në **o**, duke i shtuar tingulli **v**, si **Drenovci** (Drenovac), shih edhe **Strovci** (Vuçitërn) (Mulaku 1989: 128); **GRUNISHTA** (TD I 129) – fshat në vilajetin e Prilepit, sot të Manastirit. Rjedh nga fitoleksema shqipe **“grun”** – lloj drithi + suf. **-isht**. Krahaso këtu edhe emrin **Gruneski** (Shkup TI 91) nga baza antroponomike e shqipes dhe **Grunjë-a** bija e Kodinit (Shuteriqi LSHPB 318); **PRISAD**- edhe në këtë fshat gjejmë disa trajta në funksion patronimi dhe antroponimi: **Gon, i biri i Gergit** (TD 105); **Gin** (TD 105); **Gin, i biri i Cengarit, Gin, i biri i Kovacit, Gin, biri i Proskos** (TD 105); **Leko, i biri i Marices, Bogoj, i biri i Lekos; Liko, i biri i Dorinit; Liko, i biri i Dimos** (TD 105). Siç mund të shihet në këtë fshat të gjithë personat e regjistruar nga ky defter, ose numri më i madh i kryefamiljeve mbajnë emra shqiptarë; **KUTLESHEVË** (TD 100) – fshat në veriperëndim të Prilepit në mes të Senokosit dhe Vrançes. Nga mbiemri familjar shqiptar **Kutleshi** dhe sufiksi sllav **-evë**. rahëso këtu edhe mbiemrin familjar **Kutleshi** në anë të Kosovës, një kompozitë nga **Kut + Lesh; DEDEBALCI** (Dede Bali TD 116). Fshat në verilindje të Manastirit në kufi me Prilepin afër Radobarit, formuar prej antroponimit mesjetar shqiptar **Dedebali** (nga **Dedë** dhe **Balë** në formë të përngjitur). Një numër i këtyre e mbante edhe një person i këtij lokaliteti, **Sh. Dedebali** i biri i **Mehmetit** (TD 116); **JAKRENOVË** – Fshat në jugperëndim të Prilepit, i banuar edhe sot me shqiptarë. Tek emri i këtij topiku gjejmë të përbashkët një emër vetjak i krishterë **Jak** a **Jakrenovë**, i përhapur edhe sot te shqiptarët, krh. **Jak** e **Jaku** si emër dhe mbiemër familjar te

shqiptarët e Kosovës etj (Murati 1993: 15) ; **KALEN** (TD 127) fshat në juglindje të Prilepit, formuar mbi bazë të antroponimit shqiptar **Kalen**, prej të cilit dalin edhe patronimet e këtilla si **Kaleshat** emra familjesh në Tuhin dhe në Prapadisht të Kërçovës, **Kalenxhejt** (Goranë) e **Kalajxhiajt** (Zajas) (Murati 1993: 15) ; **KOKRE** (TD 127) – fshat në juglindje të Prilepit afër Reshtanit. Me këtë afrohet edhe emri i lagjes **Kokora** të Velesit, prej nga ka dalë edhe topiku **kokre**, në thelb nga **kokë** të shqipes.

2. Toponomastika sinkronike (përshkruese) në rrafshin e Pelagonisë

Gjendja e sotme e toponimisë në vendbanimet shqiptare në pjesën veriperëndimore të rrafshit të Pelagonisë është mjaft e pasur. Në studimin tonë kemi përfshirë tri rrethina kryesore me 16 fshatra: 1. Rrethinën e Dollnenit (Prilepit), që rrok fshatrat **Zhitoshë, Cërnilishtë, Desovë, Gostirazhi, Peshtalevë, Llazhan dhe Debresh**; 2. Rrethinën e Krushevës, me lokalitetet: **Borinë, Norovë, Alldançe, Jakrenovë, Sazhdevë, Presill dhe Bellushinë** dhe 3. Rrethina e Çashkës (Velesit) duke përfshi vetëm dy fshatra **Jabollçishtë dhe Sogle**, të banuara kryesisht me popullsi shqiptare, disa të përzier edhe me popullatë turke, maqedonase dhe boshnjake, por në të cilat mbisundon elementi shqiptarë.

Në këto vendbanime shënuam gjithsej 1868 njësi toponimike (oronime, hidronime, si dhe emra të objekteve më të vogla gjeografike). Numri i mikrotoponimeve sipas komunave është si vijon, në rrethin e Prilepit u shënuan 884 toponime, prej të cilëve 297 toponime në f. Cërnilishtë, 69 në Desovë, 128 në Gostirazh, 46 në Peshtalevë, 138 në Debresh, 49 në Llazhan dhe 157 toponime në Zhitoshë. Në rrethin e Krushevës u shënuan gjithsej 787 toponime, prej tyre 53 toponime u shënuan në fshatin Jakrenovë, 122 në Sazhdevë, 121 në Bellushinë, 62 në Borinë, 105 në Alldançe, 145 në Nerovë dhe 179 toponime në Presill. Kurse në rrethin e Velesit u shënuan gjithsej 197 toponime nga dy fshatra, në Jabollçishtë u shënuan 137 toponime dhe në Sogle 60 toponime.

Numri më i madh i njërive toponomastike është nga gjuha shqipe me 1308 shembuj ose me 63,6 %, shtresa sllave përfaqësohet me 382 shembuj ose 18,5 %, me prejardhje turke kemi 297 shembuj ose 14,4 %, ajo greke paraqitet me 25 shembuj ose 1,2 %, arumune me 8 shembuj ose 0,4 %, latine 12 shembuj ose 0,6% dhe 23 shembuj kemi nga gjuhët ndërkombëtare ose 1.1 % (shih tabelën nr. 2).

Edhe në planin leksikor toponomia e këtij rajoni është shumë e pasur. Ne shënuam 393 njësi leksikore, ose 19 % nga toponomia e përgjithshme. Edhe këtu shtresa shqipe është dominuese dhe përfaqësohet me 185 fjalë (gjegjësisht me 47 %), nga gjuhët sllave janë 125 fjalë (ose 31.8 %), me prejardhje turke janë 56 fjalë (ose 14,7 %), fjalë greke janë 9 Mikrotoponime (ose 2,3 %), arumune janë 3 fjalë (0,8 %) dhe 11 fjalë janë nga gjuhë të ndryshme ndërkombëtare (ose 2,8 %).

Numrin më të madh nga pikëpamja leksikore e përbëjnë fitonimet me 63 leksema, pastaj vijjnë oronimet me 61 leksema, raportet sociale me 54 leksema, objektet kulturore me 51 leksema e kështu me rradhë.

Nga njësitë toponomastike më tepër janë të përfaqësuara, gjithashtu oronimet me 405 apelative, hidronimet me 327, raportet sociale me 254, komunikacioni me 225, Blegtoria me 213 etj. Apelative më frekuentuese sipas bazave semantike janë ato që emërtojnë objektet karakteristike në teren, si: Udha (me 177 shembuj), Livadhi (105), Guri (89 shembuj), Korija (69), Çeshmja (66), Varret (55), kodra (46), Prroji (42), mal (14), Kalaja (12), etj.

Nga mbiemrat përdorim më të gjerë kanë antonime: Posht (36), I madh (25), I vogël (15), Epër (13 shembuj) etj.

Nëse krahasojmë koeficientin e përfaqësimit midis bazave dhe numrin e Mikrotoponimeve më i madh është tek oronimet (61 baza – 405 njësi toponomike), hidronimet (41 – 327), raporte sociale (54 – 254), Komunikacioni (11 baza dhe 225 njësi toponomike) etj.

Nga numri i përgjithshëm prej 2057 njësi toponomike sa kemi regjistruar në këto fshatra, 644 (ose 31,30 %) janë mikrotoponime

njëgjymtyrëshe. Numri i kompozitave dhe i mikrotoponimeve të përbëra që e gjejmë në këtë rajon është më i madh dhe sillet prej 1413 (ose 68,70 %) nga numri i përgjithshëm i njësive toponomike.

2.1. Gjurmë të vjetra pagane në topleksemat e kësaj zone

Përveç emërtimeve gjeografike, hasim dhe një numër topleksemash që shënojnë gjurmë të vjetra pagane të karakterit etnologjik, të mendësisë primitive shpirtërore, që lidhen me gurin, drurin dhe ujin, ku kanë shkuar njerëzit për tu shëruar ose për të lindur fëmijë e ngjashëm.

Besëtytnitë e këtilla që lidhen me gurin, ujin dhe drurin paraqesin një element të trashëguar nga lashtësia dhe të ngritur në kult te popullsia shqiptare vendëse, e ruajtur edhe sot e kësaj dite.

1. Besëtytnitë që lidhen me gurin kryesisht janë vende ose gurë në të cilat shkojnë gratë për të lindur fëmijë, pra kemi të bëjmë me besimin në gurë. Më karaktëristik na del Guri i Shpuar që del në disa variante, si: **Guri i Shpum** (Cër), **Guri Shpou** (Deb, Llazh, Zhit), **Guri Shpaut** (Sazh), **Guri Shpunun** (Pre) dhe **Guri i Shput** (Jak); **Gur i Xhamis** (Allid).

2. Një besëtytni tjetër që është trashëguar nga lashtësia është edhe besimi në ujë. Në këto burime uji njerëzit kanë shkuar për t'u shëruar ditët e caktuara. Në toponomastikën e kësaj ane takojmë: **Ujti i Mkaurës** në Alldançe dhe Sogle, **Ujti i Xhumas** në Alldançe, Sogle, Cërnilishtë dhe Desovë; **Ujti i Shtaunës** në Sogle, **Ujti i Dillës** në Cërnilishtë, Sogle dhe Zhitoshë.

3. Rreth drunjve të shenjtë, bëheshin kuvende e ndenja, nëse gjendeshin në vende të përshtatshme e publike në mes fshati, apo në rrugëkryqe. Ata të cilit rriteshin në vende "vakëfi", siç ishin vendet e trojeve të lashta e të zhdukura, ose brendi të truallit të varrezave, trajtoheshin si drunj kult, të shenjtë dhe në asnjë mënyrë nuk dëmtoheshin, qoftë edhe me thyerjen e ndonjë degë nga ta. Besohej se personi i cili pret drurin e tillë do të pësojë tragjedi në familje ose personale. Drunjte e tillë ishin vend me shenjë dhe kishin emërtime të caktuara. Në fshatin Peshtalovë, 25 km larg Prilepit, gjendej lis

i moçëm dhe i shenjtë. Pranë tij gjendej ujë i shenjtë ku njerëzit shëroheshin nga sëmundjet e ndryshme. Sot ky vend quhet **Ke Salltashi** vend ku lahej xhenazja, sepse druri dhe burimi nuk ekzistojnë më.

2.2. Struktura fjalëformuese e toponimisë së Pelagonisë

Toponimet, si përmendore e kujtesës njerëzore që janë, ruajnë, përveç tjerash, edhe mënyrat e fjalëformimit dhe strukturën gjuhësore-fjalëformuese të tyre. Këtë mund ta dëshmojë edhe lënda onomastike e trevës sonë, e formuar sipas **tautologjisë, sinonimisë** dhe **fjalëformimit**.

Emërtime tautologjike – në këtë trevë janë shumë të pakta, kryesisht dalin si formime nga dy fjalë të një gjuhe ose të dy gjuhëve të ndryshme, por që kanë kuptime të njëjta, të tilla janë: **Kodra e Malaritit** (Allid), formuar nga fjala shqipe **kodër** dhe fjala sllave **rid**, Prroj i Utofdollit (Cër), formuar nga fjala shqipe **përrua** dhe fjala sllave **doll**.

Emërtime sinonimike – kemi ndeshur mjaft shembuj të tillë sinonimik, si rezultat i gërshetimeve dhe të ndikimeve gjuhësore të ndërsjella, ku rëndom njëra është fjalë vendëse, tjetra e huaj, ose ato u takojnë dy varianteve (alonimeve) të së njëjtës gjuhë. Kështu bie fjala, krahas fjalës **udhë** me variantet **audh**, **oudh** (me 182 toponime), ndeshim edhe fjalën greke **drum** (me 1 toponim), **pat** i sllavishtes (2 toponime) dhe fjalës turke **sokak** (me 2 toponime). Krahas fjalës **kroi** me 14 toponime, përdoren edhe fjalët turke **çeshme** (me 66 toponime) dhe **bnar** (17 toponime), fjalët sllave **klajnci** (20 toponime) dhe **izvori** (6 toponime). Paralelisht me fjalën **përroi** (42 toponime), përdoret edhe **doll** i sllavishtes (12 toponime). Toponime sinonimike paraqesin edhe fjalët **liqe** (1 toponim) – **ezero** (2 toponime); **zall** (30) – **reka** (2), **ujë** (17) – **voda** (13) etj. Një numër të madh të fjalëve sinonimike i hasim edhe tek toponimet fitonimike, si p.sh. **pishë-bor**, **ah – buka**, **lis –dab**, **lajthi – leska**, **bli – lipa** etj. Fjalë sinonimike hasim edhe tek toponimet që

lidhen me kafshët, si: **kal – konj, dhelpër – lisica, shqiponjë – orell, gjarpër – zmija, lakuriq nate – lilak** etj. Edhe në fushën e blegtorisë hasim disa toponime sinonimike, si te: **livadh – livada, kolibe** (5 toponime) – **stan** (2 toponime), ashtu siç kemi edhe në fushën e bujqësisë, si: **arë** (50 toponime) – **niva** (8), **fushë** (8) – **pole** (3),

Shikuar nga aspekti i strukturës gjuhësore-fjalëformuese, numri më i madh i emrave të kësaj zone dalin sipas tipave të fjalëformimit: **fjalë të parme, të prejardhura dhe kompozita.**

Mikrotoponime fjalë të parme – që janë fjalë me kuptim të përgjithshëm (apelativa), pa ndonjë mjet fjalëformues, me sa duket, janë të pakta në numër. Ato rëndom përdoren në emëroren e trajtës së shquar, në numër njëjës dhe shumës dhe zakonisht shënojnë konfiguracionin e terrenit, si p.sh.: **Bara** (Deb), **Batak** (Gos), **Bisa** (Gos), **Blina** (Allid), **Blloku** (Zhit), **Bokat** (Bell), **Boklat** (Pre), **Briegu** (Cër), **Brraka** (Cër, Bor), **Bunari** (Cër), **Çairi** (Llzh), **Çuka** (Pesh, Gos), **Dërma** (Cër), **Kalaja** (P, K), **Kulla** (Gos), **Llugu** (Cër, Allid), **Lugu** (Jak), etj.

Emërtime fjalë të prejardhura – në këtë anë janë formuar me morfema rrënjore dhe ndajshesore: parashtesa dhe prapashtesa. Në krahasim me fjalët që janë formuar me parashtesa, ky lloj i fjalëformimit në të folmen tonë është më i pranishëm dhe më produktiv. Formimi me prapashtesa vërehet gati te të gjitha llojet e fjalëve të sistemit gjuhësor.

Në pikëpamje strukturore – gramatikore, mikrotoponomia e këtij rajoni na ofron karakteristika shumë të rëndësishme për oronimet, hidronimet dhe kategorite tjera toponimike. Fjalëformimi me prapashtesa është më i pranishëm dhe më produktiv, si më karakteristike i kemi shqyrtuar prapashtesat: -**avec, -ak, -are, -ik, -inë** (> **-ain, -ajn, -itë** (> **-ait, -ajt**), **-ica** (> **-aic, -ajc**), **-urë** (> **-aur**), **-in, -ka, -nik** (> **-naik, najk**), **-xhi, -çe, -ush, -ec, -ishte, -ko, -çka, -le** dhe **-eza**. Në fjalëformimin e mikrotoponimisë së kësaj ane më produktive është prapashtesa – **icë** me të cilën kemi regjistruar 80 topikë

(**Belulica** (Deb), **Bezhica** (Jab), **Bojxhica** (Des), **Boroçica** (Gos), **Branaica** (Bor, Cër, Zhit), **Branajca e Bellushajnës** (Bor), **Branenaica** (Gos), **Branica** (Zhit), **Çaushaica** (Bor); me **-ishtë** janë formuar 46 topikë (**Baçlishta** (Cër, Deb, Gos, Ner), **Barishta**, (Llzh), **Bostanishte** (Ner), **Bubishta** (Pre), **Bunishte** (Gos), **Dupçishtë** (Ner), **Firishta** (Ner), **Gradisht** (Ner), **Gradishta** (Ner), **Grashishte** (Deb), **Grebishta** (Cër),, aktive janë edhe prapashtesat **-ec** me 27 topikë (**Audha e Bashinecit** (Cër), **Audha e Dollgovecit** (Cër), **Audha Konjojec** (Llzh), **Bashineci** (Cër), **Bozec** (Ner), **Çeshmja e Bashinecit** (Cër), **Gjorgoec** (Gos), **Gojdareci** (Cër), **Gravanec** (Allid), **Ilineci** (Bell, Bor, Zhit); **-nik** me 20 topikë (**Gernik** (Deb), **Gorniku** (Pre), **Opalenik** (Allid), **Pularnik** (Pre), **Trestenik** (Allid), **Udha e Opalenik** (Allid), **Ularnik** (Pre), **Audha e Gabrovnaikut** (Gos), **Bojanaiku** (Cër), **Gojdarnaik** (Des), **Grabavnaiku** (Cër), **Medenaiku** (Deb), **Tërstenaiku** (Deb), etj.

PËRFUNDIM

Toponomastika shqiptare e rrafshit të Pelagonisë, sikundër edhe ajo e viseve tjera të Maqedonisë përgjithësisht ka një rëndësi të madhe për autoktoninë e shqiptarëve në viset ku kanë jetuar me shekuj, por ku edhe sot vazhdojnë t'i përdorin po ata mikrotoponime që i kanë përdorur stërgjyshërit. Për këtë arsye materiali onomastik i vjelur në këto vendbanime shqiptare është dëshmi e gjallë jo vetëm për prezencën shqiptare shumëshekullore këtu, por edhe për mënyrën e jetesës, ushtrimit të profesioneve dhe aktiviteve të ndryshme kulturore. Ky material ofron edhe të dhëna për ndikimet gjuhësore midis popujve të ndryshëm të cilët me shekuj kanë jetuar pranë njëri-tjetrit, andaj edhe huazimet janë të mëdha. Pa dyshim duhet të gjurmohet edhe më tutje me saktësi dhe të studiohet me gjerësinë dhe thellësinë e tij me objektivitet dhe fakte të duhura shkencore, jo vetëm në këtë rajon por edhe në vendbanimet tjera shqiptare.

Shkurtesat

Allid - Alldançe
 Bell - Bellushinë
 Bor - Borinë
 Cër - Cërnilishtë
 Deb - Debresht
 Des - Desovë
 Gos- Gostirazh
 Jak – Jakrenovë
 Jab - Jabollçishtë
 Llazh - Llazhan
 Ner - Nerovë
 Pesh - Peshtalevë
 Pre - Presill
 Sazh – Sazhdevë
 Sog - Sogle
 Zhit - Zhitos

BIBLIOGRAFIA

- ÇABEJ, Eqrem, Studime gjuhësore I. Tiranë.
 DOÇI, Rexhep (1983), Antroponimia e Llapushës (Prekorupës). Prishtinë.
 DOÇI, Rexhep (1994), Dëshmime onomastike ilire-shqiptare në Maqedoninë e sotme: Shqiptarët e Maqedonisë. Shkup.
 ENIÇEREV, Nikola Gançev (1906), Vtëzpominani i beletëki. Sofië.
 GLASNIK Etn.Instituta SAN, III, 629.
 HAXHI-VASILJEVIÇ, Jovan (1902), Prilep i njegova okolina. Beograd.
 ILIEVSKI, Hr. Petar (1988), Balkanski Lingvistički Studii, Skopje.
 IBRAHIMI, Mustafa (2003), Interpretime dhe studime gjuhësore, Shkup.
 IVANOVA, Olga (1982), Mesnite iminja na oblata po slivot na Bregalnica. Skopje.
 KEPESKI, Krume (1993), Pilepskiot govor 1941, Skopje.
 KONESKI, Blaze (1991), Makedonski mesta i imiwa, Skopje.
 KRAHE, Hans (1925), Die alten balkanillyrischen geographischen namen, Heidelberg,
 KRYEZIU, Bahtiar (2000), Onomastika e Hashanisë. Prishtinë.
 MILLADINOVCI B. (1962). Zbornik 242,373,445, (1881-1961), Skopje.
 MULAKU, Latif (1989). Ndryshimet gjuhësore të disa toponimeve në GJA – SSHF, 19-1989, Prishtinë.
 MURATI, Qemal (1993). Dëshmime onomastike për autoktoninë e shqiptarëve në trojet etnike të tyre në Maqedoni. Tiranë.
 MURATI, Qemal. (1993) Dëshmime onomastike për autoktoninë e shqiptarëve në trojet etnike të tyre në Maqedoni. Tiranë.
 NOVAKOVIÇ, St. Srpske starine u Makedoniji-Beleke s putovawa Arhimandrita Antonina iz 1865 ne spomenik Srpske Kraqevine Akademije. IX; si dhe në GSND XLI.
 PAVLOVIÇ, M. (1966). "Miscellanea toponymica macedonica - II" në Makedonski jazik, XVII, Shkup.
 PJANKA, V. (1970). Toponomastikata na ohridsko-prespanskiot bazen. Skopje.
 PP I (1978). Prilep i Prilepsko niz istorijata I. Prilep.
 SKOK, P. (1933). Iz Toponomastike Juzne Srbije. I Predeo izme|u Prilepa i kajmakalana. Glasnik Skopskog Naucog Drusva, XII, 1933 dhe XV-XVI. Skoplje.
 KONDA, Spiro, N. (1964). Shqiptarët dhe problemi pellazgjik. Tiranë.
 TD - Turski Dokumenti VI.
 TD IV (1971)- Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, Tapu tahrir defter, Nr.4, 1467-1468, Skopje.
 TRAIÇEV, Georgi Grad† Prilep. Sofië.
 UROSEVIC, A. (1975). Toponimi Kosova. Beograd.